

Laïcitat, religions i prejudicis

Joan Gómez i Segalà

LAÏCITAT, RELIGIONS
I PREJUDICIS

FRAGMENTA EDITORIAL

Una primera versió d'aquesta obra, amb el títol «La religió ja no és el que era. Crònica de la formació en diversitat religiosa per a mestres», va ser guardonada amb la menció honorífica del XXXI Premi Joan Profitós d'assaig pedagògic que convoquen l'Escola Pia de Catalunya i la Societat Catalana de Pedagogia, filial de l'Institut d'Estudis Catalans.

Publicat per	FRAGMENTA EDITORIAL Plaça del Nord, 4 08024 Barcelona www.fragmenta.cat fragmenta@fragmenta.cat
Collecció	ASSAIG, 73
Primera edició	DESEMBRE DEL 2022
Direcció editorial	IGNASI MORETA
Producció editorial	ADRIÀ AGUACIL
Producció gràfica	AINARA GRANADOS DOMÍNGUEZ
Disseny de la coberta	FRANCESC MORETA
Impressió i relligat	ROMANYÀ VALLS, S. A.
© 2022	JOAN GÓMEZ I SEGALÀ pel text
© 2022	FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U. per aquesta edició
Dipòsit legal	B. 22075-2022
ISBN	978-84-17796-75-4

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

<i>Presentació</i>	7
INTRODUCCIÓ	11
1 Formació per a educadors	11
2 Concepció de la diversitat	13
3 Nadius de la diversitat	15
4 Prejudicis	19
I LA LLIBERTAT RELIGIOSA	25
1 Aprendre la diversitat des de la resolució de conflictes	26
2 Drets humans, universals i inalienables	27
<i>a Article 18</i>	28
<i>b La llibertat religiosa com a dret humà</i>	32
3 La religió a la Constitució espanyola	34
<i>a Article 14</i>	34
<i>b Article 16</i>	35
<i>c Article 27</i>	59
4 El desenvolupament legal de la llibertat religiosa	61
<i>a Acords amb la Santa Seu</i>	62
<i>b Llei de llibertat religiosa</i>	65
<i>c Acords del 92</i>	66
<i>d Estatut d'autonomia de Catalunya</i>	99
<i>e Resolucions del Departament d'Educació</i>	100

II	LA DIVERSITAT RELIGIOSA	135
1	Nivells de comprensió de la diversitat religiosa	135
	<i>a Primer nivell de la diversitat: diverses religions</i>	135
	<i>b Segon nivell de la diversitat: religions diverses</i>	136
	<i>c Tercer nivell de la diversitat: què creiem i com creiem</i>	139
2	Cohesió i segregació	141
	<i>a Agents de cohesió</i>	143
	<i>b Models d'integració</i>	146
	<i>c La diferència com a problema</i>	147
	<i>d Models d'integració escolar</i>	150
	<i>e Alternatives a l'assignatura de religió</i>	153
	<i>f Cultura religiosa i iniciació espiritual</i>	156
3	Indefinicions	158
	<i>a No sabem què són les religions</i>	158
	<i>b No sabem què són els creients</i>	161
	<i>c Confessió substantiva o relativa</i>	163
	<i>d Història de la diversitat</i>	165
	<i>e Integració</i>	168
	<i>f Dret a la diferència i dret a la indiferència</i>	172
4	Cosmovisions	172
	<i>a Fonts</i>	172
	<i>b Religions enfrontades</i>	174
	<i>c Comparar religions</i>	180
	<i>d Nivells de realitat</i>	182
	<i>e Fanatisme</i>	183
	<i>f Control social</i>	184
	<i>g Educació especial</i>	187
	CONCLUSIONS	191
	EPÍLEG	199
	<i>Bibliografia</i>	201

PRESENTACIÓ

L'ÀMBIT RELIGIÓS ÉS UN CAMP molt viu i molt actiu, i alhora globalment desconegut. Paradoxalment, aquest desconeixement és àmpliament compartit per les persones religioses i les que no s'hi consideren, i en aquest debat abunden tòpics tan corrents com la immutabilitat de les religions, l'aconfessionalitat de l'Estat, la laïcitat de l'escola pública, el diàleg com a base per a la resolució de conflictes, la preeminència del dret a la salut per sobre del dret de llibertat religiosa o la lleugeresa amb la qual es titlla de secta determinats grups, entre molts d'altres. Aquests llocs comuns, o bé són falsos, o bé no tenen les derivacions que se'ls atribueix habitualment.

De la mateixa manera que un expert en bilingüisme no és un expert en dues llengües, aquest llibre presenta el pluralisme religiós sense explicar les religions. I, anant un pas més enllà, l'objectiu no és tant explicar la diversitat com desmentir prejudicis sobre el fenomen i, consegüentment, adonar-nos de les idees preconcebudes que compartim independentment de la nostra fe o de la nostra incredulitat.

Mentre que la fe és una qüestió privada, la religió té repercussió en gairebé tots els àmbits: educació, sanitat, serveis socials, serveis funeraris, serveis penitenciaris, seguretat, treball, alimentació, consum, cultura, fiscalitat, etc. La legislació protegeix la llibertat religiosa, però queda en paper

mullat quan els nostres prejudicis fan renunciar qui vol exercir els seus drets arreu.

La ignorància sobre la diversitat religiosa actual i la seva normativa és greu perquè genera discriminació, que no es resol només amb formació sobre les religions. No es pot viure plenament en llibertat quan bona part dels ciutadans conceben com un excés o, fins i tot, com un abús i una imposició, els preceptes i els costums dels que tenen identitats religioses diferents.

La vivència d'aquesta diversitat com a font de conflicte ha tensat molts sectors, en els quals els professionals mai s'havien trobat que la confessió d'una persona hagués de provocar cap adaptació en la relació personal o en el servei. Acostumats a una societat en la qual la fe tendia a viure's cada vegada més de manera privada, les peticions de respectar les pròpies conviccions en els serveis públics agafa a contrapeu molta gent que no sap com cal entomar aquestes demandes. En l'àmbit català, per fer front a aquesta confusió, la Generalitat ofereix formació i publica una col·lecció de guies per al respecte a la diversitat de creences, cada volum de la qual aborda un sector concret però tots conflueixen en una base comuna: els principis del dret de llibertat religiosa. La llibertat religiosa no és un privilegi de les persones i comunitats religioses, sinó la base perquè ningú no s'imposi sobre els altres: ni els religiosos ni la resta.

El llibre que tens a les mans explica l'experiència de la presentació de la llibertat de creences i la diversitat religiosa en un centenar llarg de centres educatius de més de cinquanta municipis catalans: què s'hi ha explicat, quina és la recepció que en fan els educadors i les conclusions que en podem treure més enllà de l'ensenyament. Es pot llegir com una

simple crònica d'un formador de mestres, però convido cada lector a traslladar la reflexió al seu entorn per copsar quina concepció tenim de la religió, de l'escola, de la llibertat i, fet i fet, del nostre país. La religió és més que el que creiem.

INTRODUCCIÓ

I FORMACIÓ PER A EDUCADORS

A L'ESCOLA LI TOCA POSAR remei a totes les problemàtiques socials com si els docents tinguessin uns superpoders que ho resolen tot. ¿La societat és masclista? Que els mestres coeduquin. ¿Que hi ha crisi climàtica? Que els mestres fomentin la mobilitat sostenible i el reciclatge. ¿Que hi ha sequera? Que els mestres recordin que cal tancar l'aixeta. ¿Que hi ha obesitat? Que els mestres promoguin l'alimentació saludable. ¿Que hi ha embarassos no desitjats? Que els mestres formin en educació sexual. Els educadors poden estar molt orgullosos de les capacitats que la societat els confia.

En canvi, la realitat religiosa sovint no és prou treballada a l'escola pel magnífic principi que l'escola és laica, la qual cosa veurem més endavant quin significat té realment. Que la nostra societat estigui molt avançada en el procés de secularització i que, en conseqüència, moltes persones no regeixin la seva vida en funció de criteris religiosos, no treu que la llibertat religiosa sigui un dret humà. I sigui com sigui que definim l'escola, sempre ha de ser respectuosa amb els drets humans.

Al llarg de cinc anys, he estat convidat a formar en gestió de la diversitat religiosa en diversos àmbits, des de la formació de policies fins a especialistes en cures palliatives.

ves. Però l'àmbit on hi ha hagut més peticions ha estat, sens dubte, l'educatiu, entre altres motius per l'impacte de la immigració extraeuropea en els serveis a la infància (escoles i centres d'assistència primària). La majoria de sessions s'han dut a terme al centre per al claustre sencer, però també hi ha hagut sessions dirigides específicament a inspectors, directors de centre, assessors de llengua i cohesió social i monitors de menjador. Quan la invitació provenia dels serveis educatius municipals, no era estrany que la direcció del centre derivés la proposta cap al professor de religió, la qual cosa era un error, perquè l'objectiu de la sessió no era la formació religiosa sinó el respecte a la diversitat. I la llibertat no és vulnerada només quan un mestre o un company expressa alguna idea ofensiva, sinó que pot tenir a veure amb el calendari escolar, l'organització del menjador, el disseny dels vestidors o la vinculació amb les famílies. És a dir, en aquestes sessions convenia que hi participés tot el personal, perquè molt abans que un alumne arribi a l'aula, ha hagut de tractar amb el conserge que li ha obert la porta, el personal de secretaria que l'ha matriculat i el director que ha atès els dubtes dels pares.

L'interès d'aquestes sessions rau en la posada en comú entre els educadors de la seva experiència amb la diversitat religiosa del centre, ja que sovint era la primera vegada que els equips docents debaten la qüestió conjuntament i, a més, el contingut principal d'aquestes sessions es basa en la *Guia per al respecte a la diversitat de creences en l'àmbit educatiu*. És així com molts mestres i professors van descobrir alguns aspectes desconeguts del funcionament del centre, les bones pràctiques de molts col·legues i la normativa específica que resol bona part dels dubtes.

Com que el perfil dels alumnes i les necessitats formatives dels docents varien molt d'un centre a un altre, totes les sessions començaven amb una pregunta oberta: ¿quins canvis ha provocat la diversitat religiosa al centre? Les respostes a aquesta qüestió donaven peu a tot el que trobareu a les pàgines següents.

II CONCEPCIÓ DE LA DIVERSITAT

Les respostes dels participants es poden classificar en dos tipus. En primer lloc, les que sempre apareixen, i habitualment són majoritàries, són les meres constatacions: els alumnes musulmans no assisteixen a classe el dia de la festa del Sacrifici, els testimonis de Jehovà no celebren els aniversaris, els adventistes demanen un menú vegetarià, etc. Aquest tipus de respostes reflecteixen que la diversitat no ha passat desapercibuda i que els alumnes o les famílies han trobat l'espai per expressar-se. Tanmateix, això no permet extreure cap conclusió sobre el posicionament al respecte: si agrada o desagrada, o si la reacció és adequada o no.

El segon tipus de resposta més freqüent és la queixa. Pot abordar els mateixos temes que ja he esmentat, però el plantejament evidencia que es viu com un problema, i habitualment és un problema per al mestre. Els inicis de frase ja denoten el to: «Es pensen que...», «Pretenen que...», «Exigeixen...», etc. És molt freqüent l'ús d'un subjecte en tercera persona del plural, la majoria de vegades el·líptic, i molt confús pel que fa a la resta. Aquestes expressions sempre són dicotòmiques, ells contra nosaltres: no es percep cap diversitat, només dualitat entesa com a enfrontament.

Hi ha un tercer tipus de resposta molt excepcional. Per parlar amb exactitud, només l'he trobada en dos centres del centenar que he visitat. El primer exemple és que una mestra va elogiar les mares magribines per la manera com expressaven l'agraïment a la paciència i dedicació de les mestres vers els seus fills. La mestra explicava com, curs rere curs, es trobava mares, algunes amb català fluid, però d'altres amb veritable delit per fer-se entendre, que a final de curs reconeixien els seus esforços i li mostraven un reconeixement sincer a la seva tasca. Aquesta resposta és excepcional perquè poquíssimes vegades verbalitzem que les persones que veiem com a diferents han fet un gest que les honora, i encara menys que les diferencia positivament.

Si hagués preguntat a tots els participants si la diversitat ens enriqueix, la resposta hauria estat un sí rotund. Però, en canvi, en demanar exemples de diversitat, els positius no surten espontàniament. Ja sé que, si demanés explícitament exemples positius, en sortirien molts. Però la resposta espontània és aclaparadorament negativa, i només quan som interpel·lats sabem trobar-hi el que és positiu.

Però encara podem anar un pas més enllà. La resposta de la mestra que va lloar l'expressió d'agraïment de les mares magribines no era cap elogi de la diversitat, sinó de l'alteritat. ¿Per què no m'he trobat mai mestres que diguin que és més fàcil estudiar els continents amb alumnes de famílies d'arreu del món? ¿O que a la classe de plàstica hi ha molta més creativitat quan els alumnes tenen diferents referents artístics? ¿O que a música es complementen els que saben cançons diferents? ¿O que és més fàcil evitar estereotips quan tothom és diferent que quan hi ha un grup hegemònic que aspira a ser imitat per la resta?

D'elogis a la diversitat només n'he trobat un: el d'una mestra que explicava entusiasmada un debat sobre el vel entre magribines, castellaneres i sud-americans en una classe de català... en una escola d'adults.

III NADIUS DE LA DIVERSITAT

Sovint hi ha mestres que exposen les dificultats de tractar amb famílies magribines, i els detalls que en donen denoten una aproximació sincera i una professionalitat indubtable. Amb tot, només perceben el problema que tenen els pares i les mares, i es descuiden el problema comú que tenen els mestres i els progenitors.

Entre els progenitors magribins que tenen els fills escolaritzats a Catalunya tant hi podem trobar professors universitaris que han vingut a dirigir algun projecte de recerca en una universitat catalana com analfabets que cuidaven cabres a l'Àtlas i que han vingut a guanyar-se la vida en una societat europea i urbana. Algunes famílies dominen l'amazic, l'àrab, el francès i l'anglès, mentre que d'altres tot just parlen una llengua que no saben escriure. Però com que el gruix de la població magribina immigrada a Catalunya sobreviu enmig d'una gran precarietat econòmica i treballa en sectors d'ocupació poc qualificada, és habitual que els mestres trobin moltes dificultats amb l'alumnat de famílies magribines: les expectatives que la família posa en l'educació com a plataforma de promoció social són baixes, sobretot en les filles, que justament són les que més poden progressar; la incomprensió d'un sistema en què la disciplina és tan poc autoritària; la confusió que crea la quantitat de valors no tradicionals

i competències innovadores que l'escola pretén transmetre; les dificultats de comunicació per les limitacions del coneixement de cap llengua comuna; la humiliació de no estar a l'altura del que s'imaginem que el sistema escolar els exigirà, etc.

Si ens hi fixem, a més de tots aquests factors certs i comprovables, també hi concorren unes altres circumstàncies que no fan recaure la responsabilitat sobre els pares magribins, sinó que és compartida entre els mestres i ells.

Els immigrants magribins que havien estudiat ho havien fet en una escola o madrassa en la qual no hi havia cristians. De la mateixa manera, la majoria de mestres que hi ha a les nostres escoles no havien compartit aula amb cap musulmà quan eren estudiants. La diversitat, per a uns i altres, és un fet sobrevingut. Uns i altres van créixer en una societat relativament homogènia, en la qual es donava per descomptada una religió, o l'absència d'aquella religió, però no pas que hi hagués companys amb altres referents. Aquest fet no és una anècdota, sinó que explica que, fins ara, totes aquestes generacions havien donat per descomptat què és «normal», i en descobrir la diversitat han entès que a més de les persones normals, també n'hi ha d'altres. Aquesta dicotomia no presuposa en cap cas ni enfrontament ni odi: es pot entendre que hem d'acceptar els altres tal com són i que tothom és digne de respecte. Però aquesta concepció de nosaltres i els altres pot ser completament diferent a la vivència actual dels alumnes. Per a ells, la normalitat és que l'Ahmed no menja pernil, en Joel no celebra el seu aniversari i en Gagan Singh porta dos monyos al cap. És a dir, que qui no té un all té una ceba, i que es trien els amics en funció de qui marca més gols al pati o deixa copiar els deures. Un nen del segle XXI, a l'es-

cola aprèn que cadascú és com és, però no que un col·lectiu sigui normal i la resta de companys siguin estranys.

No podem menystenir les dificultats d'integrar en un sistema d'escolarització obligatòria alumnes els pares dels quals no havien estat escolaritzats o ho havien estat en sistemes escolars autoritaris, sexistes, memorístics i tradicionals. Però això no ens permet obviar que hi ha una dificultat compartida, consistent en el fet que les generacions del segle XX no són nadiues d'una societat que s'autoreconeix com a diversa. Cal adaptar l'educació al nou context.

Els mestres més grans van sortir de la facultat sense haver tocat un ordinador, però han vist que era innegociable que es reciclessin perquè els alumnes necessitaven dominar les noves tecnologies per no ser analfabets funcionals. De la mateixa manera, la diversitat cultural i religiosa no ha estat un episodi passatger, sinó que és l'estat propi d'una societat moderna i globalitzada. Per tant, els docents no poden ensenyar allò que en el passat havien estudiat a la facultat, sinó que han de capacitar-se per educar els alumnes per a la societat en la qual seran ciutadans. No tenim cap bola de vidre per endevinar el futur, però no hi ha cap anàlisi de prospectiva que prevegi una societat que no sigui cada vegada més diversa i canviant.

Cal preparar els alumnes perquè no entenguin la societat diversa com aquella en què hi ha els de sempre i els diferents, sinó aquella en la qual tothom és diferent per als altres. L'anècdota següent explicada per la directora d'un centre ens pot fer obrir els ulls.

L'Escola Cervantes està situada al barri de Sant Pere de Barcelona, una zona on actualment hi viuen moltes famílies d'origen xinès. La directora del centre va explicar en un